

АНЂЕЛИЈА ИВКОВ
МИЛКА БУБАЛО-ЖИВКОВИЋ
ТАМАРА КОВАЧЕВИЋ *

ЕТНОДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ БРАЧНОСТИ СЛОВАКА У ВОЈВОДИНИ[†]

Садржај: Услед тежих економских и верских прилика у XVII веку многе кметовске породице из Словачке напуштале су своја огњишта селећи се у јужније пределе Угарске. Већа миграциона струја се креће ка југоистоку Панонске низије и насељава на подручју Војводине.

У највећој мери насељавање Словака је спроведено у Банату, мање у Бачкој, а њихово насељавање у Срему је резултат унутрашњих миграција из Бачке.

Број становника словачке националности до 60-тих година XX века бележи константан пораст, а потом константан пад, посебно у последњој декади. Овакво кретање броја становника се одражава и на основне карактеристике нупцијалитета у насељима у којима они чине већинско становништво, где долази до пада броја бракова и смањења стопе нупцијалитета.

Кључне речи: Словаци, Војводина, нупцијалитет, етнодемографске карактеристике, демографска транзиција

Abstract: Due to difficult economic and religious circumstances in 17th century, numerous serf families from Slovakia abandoned their homes and moved to southern parts of the former Hungarian empire. A larger portion of the migration flow arrived to the south-eastern Pannonic plain and to Vojvodina. The largest colonies of the Slovaks were settled in Banat, smaller ones in Backa, while the Slovak colonies in Srem were the result of internal migrations from Backa.

By the 1960s, there was an increase in the Slovak population, then followed by the decrease, the most intensive in the last decade of the 20th century. The fluctuation in population number had repercussions in basic features of nuptiality in settlements where the Slovaks were majority, resulting in decrease in the number of nuptials and nuptiality rate.

Key words: Slovaks, Vojvodina, nuptiality, ethno-demographic characteristics, demographic transition

Увод

Словаци су основно становништво Словачке. Језик им је словачки, припада западној подгрупи словенске групе индоевропске језичке породице. Вера је хришћанство (већина католици, мали део реформисти) (Недељковић, 2001).

Услед тежих економских и посебно верских прилика под којима су живели словачки кметови, у многим пределима Словачке XVII века многе кметовске породице напуштале су своја огњишта селећи се у јужније пределе Угарске и даље ка југоистоку Панонске низије.

*

Др Анђелија Ивков, доцент, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад.

Др Милка Бубало-Живковић, доцент, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад.

Мр Тамара Ковачевић, стручни сарадник, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад.

[†]Рад представља резултате истраживања пројекта 146017 које финансира Министарство науке и заштите животне средине Србије.

Насељавање Словака у Војводини

Прво словачко становништво у Банату 1784. године формира Словачки Бајдањ, насеље на алувијалној равни Бегеја, у близини данашњег Зрењанина. Не задржавајући се дуго, они прелазе у Ечку, а одатле већи број, услед тешких животних услова, наставља даље кретање ка југу и 1802-3. године насељава пустару на месту данашње Ковачице. Око 1.000 досељених Словака овде коначно остаје и формира у то време једно од већих насеља овог краја. Четири године касније 1806. Словаци насељавају Падину, чиме је формирано и друго насеље у којем и данас највећи број становника чине Словаци (Бајић, 1988).

Бачки Петровац као насеље у коме доминира словачки живаљ, је највеће словачко насеље у Бачкој, те представља етнички, културно-просветни, а раније и религијски центар Словака и то не само у Бачкој, већ и за оне у Банату и Срему. У Бачком Петровцу се налази Матица Словачка.

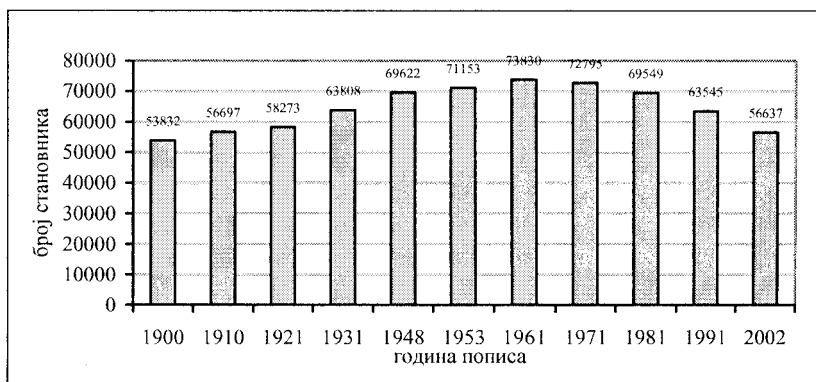
У највећој мери насељавање Словака је спроведено у Банату, мање у Бачкој, а њихово насељавање у Срему је углавном резултат унутрашњих пресељавања из Бачке. Заједно са Словацима насељавају се у југоисточни Банат и мање групе Чеха (Ђурђевић, 1998). Након свих поменутих миграција следе имиграције и емиграције становништва после I и II другог св. рата.

Значајније насеобине основане су у Бајши (1720.), Петровцу (1740.), Бездану (1742.), Старој Пазови (1770), (Кисачу, Гложану, Тополи (1783.), Новом Сланкамену (1793.), Арадцу и Ечки (1788.); Падини (1800. и 1809.), Чоки (1806.), Шупљаји (1809.); Старом Лецу (1830.).

Промене броја становника словачке националности

На почетку XX века (1900.) забележено је 53.382 становника словачке националности. Тај број је имао константан пораст до II светског рата.

Број Словака у Војводини константно расте све до 1961. године, да би након тога почео константно да опада и последњи попис 2002. године бележи свега 56.637 становника, што је 17.193 мање него 1961. По последњем попису Словаци чине 2,79% становништва Војводине. Тај удео је 1948. године износио 4,3% , а 1991. 3,2%.

Графикон 1. Промене броја Словака у Војводини у периоду 1900 -2002. године

Број Словака е само за последња два пописа смањило за 6.908 особа.

Веће словачке заједнице лоциране су у општинама Бачки Петровац (70,3% становништва) и Ковачица (40,6%). Карактеристична им је дисперзивна насељеност и помешаност са осталим народима, нарочито са Србима.

Словачки је матерњи језик 66.247 становника СРЈ (од тога су 63.862 Словаци). Доминантна вероисповест је протестантска - 53.902 или 80,6%. (Подаци о језику и вероисповести односе се на СРЈ.)

Као и остале етничке групе настањене у Војводини и Словаке одликује виша просечна старост (40,1 год) и негативан природни прираштај (-4%). Словаке такође карактерише и велики удео сеоског становништва 56%.

Према попису из 1981. године бачки Словаци су имали апсолутну етничку већину у седам насеља: Кисашу, Селенчи, Пивницама, Бачком Петровцу, Гложану, Кулпину и Лалићу (или 4,3% од укупног броја насеља у Бачкој). Према попису из 1991. године бачки Словаци имају опет апсолутну већину у истим насељима (Кицошев, 1994), што бележи и последњи попис.

У 31 општини становници словачке националности чине мање од 1% становништва. У општинама Алибунар, Бач, Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Зрењанин, Ковачица, Нови Сад, Оуаци, Панчево, Пландиште, Стара Пазова, Чока и Шид припадници ове националности чине преко 1% укупног броја становништва, а проценат се креће од 1,6% у општини Чока, до 70,8% у општини Бачки Петровац. Припадници словачке националности чине већинско становништво у општини Бачки Петровац, док је њихово знатније учешће у општинама Бачка Паланка (11,3%), Стара Пазова (12%), Бач (21,4%) и Ковачица (40,8%).

У Бачкој живи 50% укупног броја Словака, у Банату 31,74%, а у Срему 18,23%.

Од укупно 466 насељених места у Војводини, у 12 насеља припадници словачке националности чине већинско становништво (Јаношик, Селенча, Пивнице, Бачки Петровац, Гложан, Луг, Сланкаменачки Виногради, Ковачица, Падина, Кисач, Лалић и Љуба), док у насељеним местима Бачка Паланка, Силбаш, Челарево, Бајша, Кулпин, Савино село, Арадац, Бело Блато, Зрењанин, Бач, Нови Сад, Футог, Оуаци, Панчево, Хајдучица, Сремска Митровица, Стара Пазова, Суботица, Тител, Остојићево, Бингула, Ердевик и Шид припадници ове националности имају значајније учешће у националној структури становништва или пак значајније учешће у укупном броју становника словачке националности.

Карактеристике брачности

На основу доступних података карактеристике брачности се могу посматрати у неколико насеља у којима доминира словачки живаљ. На подручју Војводине то су насеља: Бачки Петровац, Гложан, Ковачица, Падина, Бело Блато и Словачки Арадац. У ових шест насеља је могуће континуирано пратити промене броја склопљених бракова у вредности стопе нупцијалитета за период од 100 година (1901-2001), док је карактеристике хомогености бракова, изонимије и места порекла супружника могуће пратити у три насеља за дати период и то у: Бачком Петровцу, Гложану и Ковачици.

Број склопљених бракова

У посматраном периоду у наведеним словечким насељима је склопљено 23.111 бракова. Појединачно посматрано највећи број бракова је склопљен у Бачком Петровцу 6.352, а потом у Ковачици, Падини, Гложану, Белом Блату и Словачком Арадцу. Однос укупног броја бракова и укупног броја становника у овим насељима је

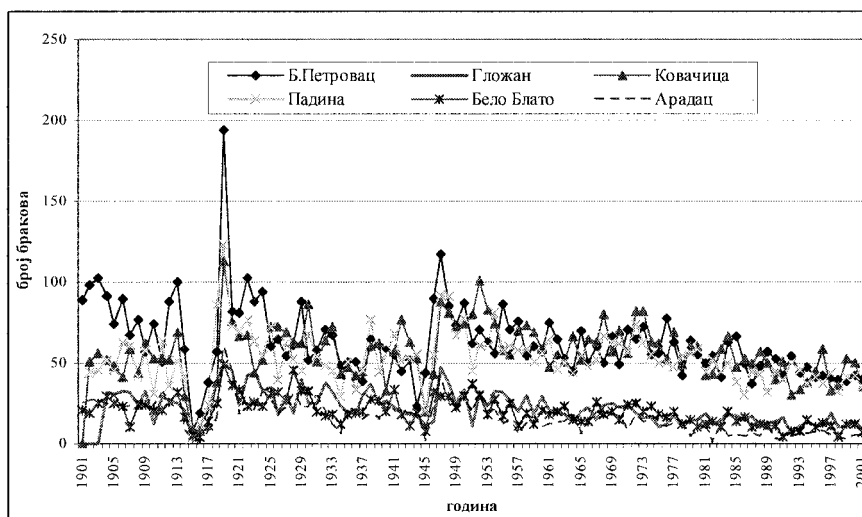
уједначен тј. у насељу са највећим бројем становника је и склопљен највећи број бракова и обротно.

Табела 1. Укупан број склопљених бракова у посматраним насељима у периоду 1901-2001.

Насеље	Б.Петровац	Гложан	Ковачица	Падина	Бело Блато	Словачки Арадац
Б.бракова	6.352	2.187	5.658	5.253	2.005	1.656

Извор: Матичне књиге венчаних од 1901-2001.

Уколико се пак посматра кретање броја бракова по годинама уочава се прилично уједначено осцилирање броја. Тако се на почетку периода све до I светског рата јавља уједначен број бракова који је износио у: Бачком Петровцу (60-100), у Падини (30-60), Ковачици (30-60), Белом Блату (20-30), Гложану (20-30), Арадцу (20-30).

Графикон 2. Кретање броја склопљених бракова у посматраним насељима у периоду 1901-2001.

Услед I светског рата као и код других народа у Војводини, тако и код Словака долази до пада броја склопљених бракова и у том периоду се бележе и минималне вредности забележене током читавог посматраног периода: Бачки Петровац (8-1915.), у Падини (4-1915.), Ковачици (8-1916.), Белом Блату (4-1916.), Гложану (2-1915.), Арадцу (0-1916.).

Након рата број бракова се очекивано нагло повећао. Године 1919. су забележене и максималне вредности у читавом периоду: Бачки Петровац (194), у Падини (123), Ковачици (113), Белом Блату (49), Гложану (50), Арадцу (60).

Након једног релативно уједначеног периода долази до поновног пада, а потом и пораста броја бракова за време II светског рата.

Након рата број бракова у свим посматраним насељима има континуирани, али константан пад све до краја посматраног периода, када се у неким од насеља бележи годишњи број мањи од десет: Гложан (9), Бело Блато (7), Арадац (5), што је веома забрињавајући податак, јер уколико задржи овај тренд број бракова ће у датом моменту достићи вредност 0. Ова појава би даље утицала на смањење наталитета,

појаву већих вредности негативног природног прираштаја и много брже појаве депопулације ових села.

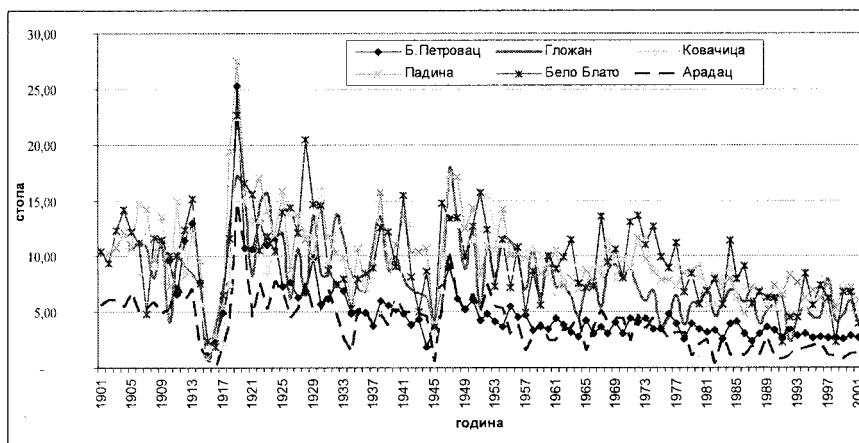
Стопа нупцијалитета

Најбољи показатељ промена брачности је стопа нупцијалитета која показује учесталост догађаја (склапања бракова) у датом интервалу времена. Она се креће у складу са кретањем броја бракова по годинама и као и код апсолутних вредности у посматраним насељима се уочавају минималне вредности током I и II светског рата, а максималне непосредно након њих.

Минималне вредности су забележене у: Бачком Петровцу (1,04‰-1915.), у Падини (0,91‰-1915.), Ковачици (1,60‰-1960.), Белом Блату (1,87‰-1916.), Гложану (0,70‰-1915.), Арадцу (0‰-1916.).

Године 1919. су забележене и максималне вредности у читавом периоду у: Бачком Петровцу (25,33‰), у Падини (27,53‰), Ковачици (22,54‰), Белом Блату (22,61‰), Гложану (17,20‰), Арадцу (14,9‰).

На крају посматраног периода вредности стопе се смањују и код свих насеља достижу вредности ниже од 5‰, изузев Падине где је забележена вредност од 6,04‰.

Графикон 3. Кретање вредности стопе нупцијалитета у посматраним насељима у периоду 1901-2001.

Хомогеност бракова по пореклу супружника и индекс хомогамије

Подаци о пореклу супружника за читав период били су доступни само за три насеља: Ковачицу, Гложан и Бачки Петровац.

По месту рођења супружници су по Лераге Y разврстани у 4 групе:

- SS – оба супружника рођена су у месту где је склопљен брак
- SM – младожења рођен у том месту, а невеста на страни
- MS – невеста рођена у том месту, а младожења на страни
- MM – оба супружника рођена ван тог места

Однос између склопљених бракова међу супружницима који су рођени у овом месту и склопљених бракова међу супружницима који су рођени ван тог места, представља “индекс хомогамије”.

Вредности индекса хомогамије се крећу од -1 до $+1$. Уколико је вредност близу јединице то указује на ендегеност (затвореност) популације, док обратне вредности указују на егзогеност (отвореност) популације.

Индекс хомогамије се рачуна по формули :

$$I = n - p / h - p, \text{ где је } p = (SS + SM) / N$$

Слово I означава индекс хомогамије,

Слово n једнако је SS ,

Слово h једнако је $SS + MS$,

Слово N означава број склопљених бракова

У **Ковачици** до II светског рата су углавном били бракови склопљени између становника Ковачице. Тек после II светског рата долази до склапања бракова са становницима других насеља. Младожења или невеста долази из околних села, тако да је на почетку ово насеље имало карактеристике затвореног, а потом отвореног карактера.

У **Гложану** највећи број бракова је склопљен између супружника који су рођени у истом месту. На другом месту је случај када је млада из Гложана, затим када је младожења рођен у Гложанима. Најмањи број бракова је склопљен када су оба супружника ван Гложана. На основу ових података потврђује да су Гложани село “затвореног типа”. Отвореност се примећује после 1990. године.

У **Бачком Петровцу** у периоду од 1900. до 1945. године запажа се најмањи број миграција односно највећи проценат бракова склопљених између супружника из истог места (тј. места склапања брака). Док се у периоду од 1945. до 1992. године смањује проценат бракова склопљених између супружника из истог места, а повећава се проценат склопљених бракова у случају када су невесте рођене у месту склапања брака а младожење на страни. Највећи број склопљених бракова од 1993 до 2002 године је између супружника рођених ван места склапања брака, што је сигурно и последица како рата на територији бивше Југославије, тако и агресије на нашу земљу 1999 године.

Изонимија

Изонимија (грчки *izos*-исти, *nomos*-име) представља истоветност презимена младенаца на венчању.

У **Ковачици** у периоду од 1902-2002.г. је забележено 39 парова са истоветним презименом на венчању.

У **Гложанима** је присутна у неколико случајева. Презиме Кукучка се јавља у четири случаја, док презимена Дудок у два, а Маљах, Маћко, Николић и Манрусић у једном случају.

У **Бачком Петровцу** матичне књиге венчаних показују да је оваквих случајева било 17, с обзиром да је ово подручје било дуго времена под Аустро-Угарском, овде доминирају мађарска презимена (Kovácsx3, Gier, Belicka, Карсак, Trabak, Bohus, Lacsok, Szlanka, Hrucior, Poljak, Slezinger, Spevakx2, Maljah, Canjix3, Lackok, Cesven).

У **Словачком Арадицу** ова појава је била веома слабо заступљена, мада се запажају и веома екстремни случајеви, где није у питању само исто презиме већ и

веома блиске породичне везе (три пута је брак склопљен између брата и сестре од стрица, а једном чак између рођених брата и сестре), све у циљу очувања капитала у оквиру породице.

Појава изономије код Словака, мада и других националности у Војводини се објашњава венчањем младенаца који су у родној повезаности, баш због задржавања породичног иметка.

Географско порекло супружника

Географско порекло супружника у *Ковачици* углавном јесте из околних села: Падине, Орловата, Војловице, Јаношика, Уздина, Идвора и Дебелаче. Највећи број невеста и младожења долази из Падине, најближег словачког места.

Географско порекло супружника у *Гложану* углавном је као и код Ковачице из околних места: Бегеч, Бачка Паланка, Бачки Петровац, Кисач, Кулпин, Челарево. Гложан се као родно место јавља у 48 % случајева код мушкараца и преко 80% код жена.

Географско порекло супружника *Бачког Петровца* је разнолико. Највећим бројем потичу из овог места, међутим велики број је и оних чије географско порекло није везано за ово место. Они потичу из: Кулпина, Гложана, Јалића, Новог Сада, Ердевика, Илока, Пивнице, Селенче, Силбаша, Падине, Гајдобре, Футога, Бегеча и Руменке.

Код сва три насеља се јавља мали број супружника који су из других држава и то углавном случајеви оних који су запослени у иностранству, па су се због склапања брака вратили у своје место рођења.

Народна ношња Словака у Војводини

Народна ношња Словака, као део културе и живота досељеника, чинила је део њиховог националног идентитета и интегритета. Главна одлика словачке ношње у Војводини је дводелни тип основне одеће, односно појасна одећа, што значи да је састављена од два дела, а одликује је и слојевитост.

Женска ношња. Састоји се од доње основне одеће: сукње у струку (*rubáč*) и блузе са наборима око врата и рукава (*oplecko*). Преко основних делова одеће облачи се више хаљетака, сукње, блузе дугих рукава, прслук, марама преко рамена, која се везивала око струка на леђима на грудима. Преко горње сукње обавезно је спреда припасивана широка набрана кецеља, названа *šata*. Преко основне блузе се облачи горња блуза.

Након посебно прављене фризури на главу су удате жене стављале капицу *čepiec*. Преко капице или троугаоне мараме обавезно је повезивана и горња марама *ručnik*. Девојке су у свечаним приликама излазиле без мараме, а косу су украшавале свиленим врпцама. Украсне врпце се називају *stužky* и наслеђивале су се у кругу породице.

Мушка ношња. Основне карактеристике мушке словачке ношње је основна одећа: широке гаће од домаћег платна, густо набране у струку и везане помоћу увучене врпце, широких ногавица, широка кошуља. У свечаним приликама преко кошуље је ношен и црни сукнени или сатенски прслук *kabátik*. Преко гаћа припасивана је спреда кецеља *šata*. Главни украс мушке одеће су била велика сребрна дугмад филигранске израде на прслуку. У десном цепу капута или панталона обавезно је ношена украсна марамица. На рукама изнад шака као украс су ношене плетене наруквице од вуне украшене стакленим перлама зване *zápástky* (Босић, 1989).

Обичаји који се односе на свадбе

Раније су *свадбе* биле уторком и четвртком, а у данашње време се одржавају суботом. Припреме за свадбу започињу када младожења одлучи да тражи дозволу од младиних родитеља да је жени и то се зове "*pitanke*". Затим следи веридба и потом свадба. Три недеље пре венчања у цркви поп сваке недеље најављује венчање.

Свадба почиње у четвртак, када другови младенаца добију позивнице и разносе их, док другарице украшавају простор где ће се свадба одржати, потом следи вечера и музика. Свадба се прави одвојено, за младине и младожењине госте. У петак се спрема за свадбу: коље се живина или стока и прави вечера за ближу родбину.

У суботу је окупљање сватова на ручку, после ручка младожења са својом свадбом иде по младу. Млада се опрашта од родитеља и креће се прво у општину, а после у цркву. Из цркве млада и младожења иду у кућу младожење, а младина свадба иде у кућу младе. Следи веселе и вечера ... После вечере млада се пресвлади у народну ношњу. После поноћи долази младина свадба, а затим се купује млада (игра за паре). Веселе обично траје до јутра. У недељу пре подне свадба се поново окупља. Млада "продаје" ракију, а после следи заједнички ручак и гости се након тога разилазе (Lomen, 2001).

ЛИТЕРАТУРА

- Босић Мила, 1989. **Народна ношња Словака у Банату**. Културно-просветни сабор Хрватске, Загреб.
- Кицошев Саша, 1994. **Промене броја и етничке структуре становништва Бачке током XX века**, Зборник Матице српске за друштвене наука, свеска 96, Нови Сад. стр. 163-183.
- Lomen Ján, 2001. **Kisácke zvykoslovia**, Kisáč.
- Матичне књиге венчаних у Бачком Пастровцу за период 1901-2001.
- Матичне књиге венчаних у Гложану за период 1901-2001.
- Матичне књиге венчаних у Ковачици за период 1901-2001.
- Матичне књиге венчаних у Падини за период 1901-2001.
- Матичне књиге венчаних у Словачком Арадцу за период 1901-2001.
- Недељковић Миле, 2001. **Лексикон народа света**. Српска књижевна задруга, Београд.
- Савезни завод за статистику: **Попис становништва 1991. Национална припадност**, подаци по насељима и општинама, Београд 1993.
- Савезни завод за статистику: **Упоредни преглед броја становника и домаћинстава 1948 - 1991**, Београд 1995.
- Савезни завод за статистику: **Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. Вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу**. Подаци по општинама. Београд 2003.

ANDJELIJA IVKOV
MILKA BUBALO-ZIVKOVIC
TAMARA KOVACEVIC

S u m m a r y

ETHNO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF SLOVAK NUPTIALITY IN VOJVODINA

Larger portion of Protestant population in South and Middle Slovakia migrated in 17th century. Firstly, they settled the area of Budapest. Secondly, the larger portion of migration flow moved towards the south-eastern Pannonian plain. The Slovaks, who were considered hardworking, persistent and satisfied with little food, were settled in the south of Hungary as the best colonists. The most significant settlements were formed in Bajša, Petrovac, Bezdan, Stara Pazova, Kisač, Gložan, Topola, Novi Slankamen, Aradac, Ečka, Padina, Čoka, Šupljaja, and Stari Lec. There is territorial concentration of the Slovaks in Vojvodina - 63,545 (95%) where they are national majority in 16 settlements. Bački Petrovac is the largest Slovak settlement in Bačka and Kovačica is the largest settlement in Banat. By preserving and cherishing their culture, the Slovaks preserved their integrity and identity. The Slovaks in Vojvodina are recognized by their culture in their house and street organizations, marriage customs, funeral customs, musical creativity, the theatre, the art and love towards beauty. Unfortunately, the decrease of the Slovak population resulted in constant decrease of the number of nuptials and nuptiality rate in the observed Slovak settlements.